FARG‘ONA VILOYATIDA TURISTIK XIZMATLAR TAKLIFI VA TALABI DINAMIKASI: JOYLASHTIRISH SIG‘IMI O‘SISHI HAMDA MEHMONLAR OQIMI O‘RTASIDAGI NOMUVOFIQLIK TAHLILI

Sirojiddinov Hasanjon Sayfiddin o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti

Turizm va menejment kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada Farg‘ona viloyatida joylashtirish sig‘imi o‘sishi bilan mehmonlar oqimi o‘rtasidagi nisbat rasmiy statistika asosida tahlil qilingan. Sig‘im unumdorligi, talab va taklif muvofiqlik koeffitsiyenti hamda qayd etilgan mehmonlar qamrovi hisoblandi. 2023–2024-yillarda o‘rinlar soni 2,1 baravar oshgan, joylashtirilgan mehmonlar esa 13,4 foizga kamaygan; mehmonlarning 94,5 foizi uch shaharda jamlangan, qayd etilgan mehmonlar esa tashriflarning 2,4–5,1 foizini tashkil etadi. Natijalar talabni taqsimlash va hisobga olishning yagona raqamli mexanizmiga ehtiyojni asoslaydi.*

Kalit so‘zlar: *turistik majmua, talab va taklif, joylashtirish sig‘imi, sig‘im unumdorligi, hududiy konsentratsiya, turizm statistikasi, Farg‘ona viloyati, raqamli platforma.*

Kirish

O‘zbekistonda turizm oqimi keskin o‘sdi: 2025-yilda mamlakatga 11,7 mln nafar xorijiy turist tashrif buyurgan, bu avvalgi yilga nisbatan 46,8 foizga ko‘pdir [1]. Farg‘ona viloyatida 2024-yilda 3,55 mln nafar turist qabul qilingan, bu 2022-yilga nisbatan 1,7 baravar ko‘p [2]. Davlat siyosati oqimni va joylashtirish sig‘imini ko‘paytirishga hamda sohani raqamlashtirishga yo‘naltirilgan [3; 4].

Biroq sig‘im o‘sishi talab o‘sishi bilan mos kelishi kafolatlanmagan: destinatsiya hayot sikli modelida sig‘im chegaralariga yaqinlashish rivojlanish bosqichlari o‘zgarishining muhim omili sifatida ko‘rsatiladi [5], raqobatbardoshlik modelida esa joylashtirish va boshqaruv sharoitlari talab bilan birga baholanadi [6]. Mahalliy tadqiqotlarda turistik majmualar boshqaruvi yoritilgan [7], ammo viloyat darajasida taklif va talab nisbati o‘lchanmagan, rasmiy statistika esa asosan yillik va jamlangan ko‘rinishda e’lon qilinadi.

Tadqiqotning maqsadi Farg‘ona viloyatida joylashtirish sig‘imi o‘sishi bilan mehmonlar oqimi o‘rtasidagi nisbatni rasmiy statistika asosida aniqlashdan iborat. Tadqiqot savollari: TS1 – sig‘im o‘sishi talab o‘sishiga mos keladimi? TS2 – taklif va talab hududlar bo‘yicha qanday taqsimlangan? TS3 – statistika turistik oqimning qancha qismini qamrab oladi? Ilmiy yangilik viloyat turizm statistikasini sig‘im unumdorligi, muvofiqlik koeffitsiyenti va qamrov ko‘rsatkichlari bilan bir tizimda tahlil qilish hamda ularni raqamli platformaning monitoring bloki sifatida taklif etishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Talab va taklif muvofiqligi turizm adabiyotida ikki yo‘nalishda o‘rganilgan. Birinchisi – destinatsiya rivojlanishi va sig‘im: Butler modelida destinatsiya bosqichlardan o‘tadi, sig‘im chegaralariga yaqinlashish esa bu o‘tishlarning omili hisoblanadi [5]; destinatsiya joylashtirish, xizmatlar va tayyor paketlar majmuasi sifatida ko‘riladi [8]. Ikkinchisi – mavsumiylik va yuklama notekisligi: mavsumiylik turizm hodisasining vaqt bo‘yicha notekisligi bo‘lib, uning asosiy oqibati joylashtirish joylaridan to‘liq foydalanilmasligidir [9]; notekislikni boshqarish uchun oqimlar haqida tezkor ma’lumot zarur [10]. Konsentratsiyani o‘lchashda ulushlarga asoslangan ko‘rsatkichlar qo‘llaniladi [11]. Biroq bu yondashuvlar viloyat darajasida sig‘im va oqimni hududiy kesimda bog‘lab tahlil qilish uchun O‘zbekistonda qo‘llanilmagan.

Metodologiya

Tadqiqot tavsifiy-miqdoriy holat tahlili sifatida bajarildi. Manbalar: Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasining 2024-yil uchun turizm ko‘rsatkichlari (2022–2023-yillar bilan taqqoslangan) [12]; viloyat turizm sohasining 2024-yil sarhisobi [2]; PF-87-son Farmonning viloyat parametrlari [3]. Manbalar turli idoralarga mansub, ta’riflar to‘liq mos kelmasligi mumkin. O‘sish sur’atlari standart usulda hisoblandi, sig‘im unumdorligi esa bitta o‘ringa to‘g‘ri keladigan joylashtirilgan mehmonlar soni sifatida aniqlandi:

$$Y = \frac{M}{O}, \tag{1}$$

bunda M – mehmonlar, O – o‘rinlar soni. Hududiy muvofiqlik shahar mehmonlari ulushining shu shahar obyektlari ulushiga nisbati bilan o‘lchandi:

$$K = \frac{\frac{m}{M}}{\frac{s}{S}}, \tag{2}$$

bunda m va M – shahar va viloyat bo‘yicha mehmonlar, s va S – obyektlar soni; K>1 bo‘lsa, shahar o‘z sig‘imiga nisbatan ko‘proq mehmon qabul qiladi. Konsentratsiya uch yirik shaharning ulushi (CR3) bilan baholandi [11]. Statistika qamrovi quyidagicha aniqlandi:

$$Q = \frac{H}{T} \times 100\%, \quad (3)$$

bunda H – joylashtirish joylarida qayd etilgan mehmonlar, T – tashrif buyurgan turistlar soni. Oylik ma’lumotlar ochiq manbalarda topilmagani uchun mavsumiylik baholanmadi.

Tahlil va natijalar

Talab. Viloyatga 2024-yilda 3 550 640 nafar turist tashrif buyurgan, shundan 3 075 000 nafari ichki va 475 640 nafari xorijiy turistlardir (ulushi mos ravishda 86,6 va 13,4 foiz) [2]. Xizmatlar eksporti 147,8 mln dollarni tashkil etgan, bu bitta xorijiy turistga 310,7 dollar demakdir, ya’ni e’lon qilingan xarajat ko‘rsatkichi faqat xorijiy segmentni qamrab oladi. PF-87-son Farmonda 2025-yil uchun 500 ming xorijiy va 4,5 mln ichki sayohat ko‘zda tutilgan [3]: bu 2024-yilga nisbatan xorijiy oqimda 5,1, ichki oqimda 46,3 foiz o‘sishni, ya’ni ichki segment ulushi 90 foizga yetishini bildiradi, respublika bo‘yicha xorijiy turistlar esa 2025-yilda 46,8 foizga oshgan [1].

Taklif. 1-jadvalga ko‘ra, 2023–2024-yillarda obyektlar soni 5,7 baravar, o‘rinlar soni 2,1 baravar oshgan, joylashtirilgan mehmonlar esa 13,4 foizga kamaygan; sig‘im unumdorligi 59,0 foizga pasaygan. Bitta obyektga o‘rinlar 52,2 dan 19,4 gacha tushgan, ya’ni o‘sish kichik obyektlar hisobiga yuz bergan. Sakrashni faqat real qurilish bilan izohlab bo‘lmaydi: 2024-yil oxirida 361 ta obyektdan atigi 47 tasi mehmonxona, 277 tasi oilaviy mehmon uylari va boshqa turdagi obyektlar, 37 tasi xostel bo‘lgan [2]. Bu hisobga olish doirasi kengayganidan dalolat berishi mumkin; manbada izoh yo‘q, shuning uchun faraz sifatida qaraladi. Turistik firmalar xizmat ko‘rsatgan shaxslar 2022–2024-yillarda 1,3 mingdan 11,9 minggacha oshgan, biroq bu viloyatga kelgan turistlarning atigi 0,3 foizini tashkil etadi [12].

1-jadval. Farg‘ona viloyatida mehmonxona va shu kabi joylashtirish joylari ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	2023	2024	O‘zgarish
Obyektlar soni, birlik	49	280	5,7 baravar
Xonalar soni, birlik	1 245	1 541	+23,8%
O‘rinlar soni, birlik	2 560	5 421	+111,8%
Joylashtirilgan mehmonlar, ming nafar	93,6	81,2	–13,4%
Bitta obyektga o‘rinlar, birlik	52,2	19,4	–62,9%
Bitta o‘ringa mehmonlar (Y), nafar	36,6	15,0	–59,0%

Hududiy muvofiqlik. Uch shahar – Farg‘ona, Qo‘qon va Marg‘ilon – obyektlarning 69,6 foizini va mehmonlarning 94,5 foizini jamlagan (CR3), boshqa hududlar esa sig‘imning 30,4 foiziga ega bo‘lsa-da, mehmonlarning 5,5 foizini qabul qilgan (2-jadval). Qo‘qonda (K=2,33) va Farg‘ona shahrida (K=1,81) mehmonlar ulushi obyektlar ulushidan yuqori, Marg‘ilonda esa obyektlarning 22,9 foizi joylashgan bo‘lsa-da, mehmonlarning atigi 5,3 foizi qayd etilgan (K=0,23): bitta obyektga 67 nafar mehmon to‘g‘ri keladi, Qo‘qondagidan o‘n baravar kam.

2-jadval. Joylashtirish joylari sig‘imi va mehmonlarning hududiy taqsimoti, 2024-yil

Hudud	Obyektlar	Ulushi, %	Mehmonlar, ming	Ulushi, %	K	Bitta obyektga mehmon
Farg‘ona shahri	106	37,9	55,5	68,3	1,81	524
Qo‘qon	25	8,9	16,9	20,8	2,33	676
Marg‘ilon	64	22,9	4,3	5,3	0,23	67
Uch shahar jami	195	69,6	76,7	94,5	1,36	393
Boshqa hududlar	85	30,4	4,5	5,5	0,18	53
Viloyat jami	280	100	81,2	100	1,00	290

Statistika qamrovi. Joylashtirish joylarida 2024-yilda 81,2 ming (mehmonxona va shu kabilar), 4,0 ming (yakka tartibdagi) va 97,4 ming (ixtisoslashtirilgan) nafar mehmon qayd etilgan [12]. Ixtisoslashtirilgan vositalar bo‘yicha qiymatlar o‘zaro to‘liq mos kelmagani uchun hisob ikki variantda bajarildi: Q=2,4 foiz (H=85,2 ming) va Q=5,1 foiz (H=182,6 ming). Sig‘im bo‘yicha tekshiruv ham shu xulosani beradi: o‘rtacha turish muddati 4–5 kun bo‘lgani uchun [2] barcha tashriflar tunagan deb faraz qilinsa, talab 14,2–17,8 mln kecha-o‘rinni tashkil etadi, hisobga olingan 5 879–10 647 o‘rin esa 100 foiz band bo‘lganda ham

yiliga 2,1–3,9 mln kecha-o‘rin beradi, ya’ni talabning 12–27 foizini qoplaydi. Hisob yuqori chegarani beradi, chunki tashriflarga bir kunlik tashrifchilar ham kirishi mumkin.

Muhokama

Sig‘im o‘sishi talab o‘sishiga mos kelmaydi (TS1): hisobga olingan o‘rinlar 2,1 baravar ko‘paygan, mehmonlar kamaygan. Bu Butler modelidagi mantiqqa mos holda sig‘im talabdan oldinga o‘tgan vaziyatga o‘xshaydi [5], biroq unumdorlik pasayishi ham haqiqiy talab yetishmasligini, ham mehmonlarning hisobga olinmay qolayotganini bildirishi mumkin; yillik ma’lumotlar bu ikki holatni ajratishga imkon bermaydi.

Statistika turistik oqimning katta qismini ko‘rmaydi (TS3): qayd etilgan mehmonlar tashriflarning 2,4–5,1 foizini tashkil etadi. Uch ehtimoliy sabab bor: tashrifchilarning katta qismi bir kunlik; tunash rasmiy hisobga olinmaydigan joylarda amalga oshadi; yoki manbalar ta’riflari mos kelmaydi. Har holda sig‘imni kengaytirish qarorlari to‘liq ma’lumotga tayanmaydi. PF-87-son Farmonda milliy platforma doirasida joylashtirish joylarida mehmonlarni QR-kod yoki yuz orqali identifikatsiya qilish nazarda tutilgan [3], bu bo‘shliqni yopishning real yo‘li bo‘lishi mumkin.

Hududiy notekislik (TS2) Marg‘ilonda yaqqol ko‘rinadi: hunarmandchilik markazida ko‘p obyekt bor, mehmonlar esa kam qayd etiladi. Ehtimoliy sabab – tashrifning bir kunlik ekskursiya shaklida bo‘lishi va tunashning qo‘shni shaharlarda amalga oshishidir; bu faraz tunash joyi bo‘yicha so‘rov yoki platforma ma’lumotlari bilan tekshirilishi kerak. Tasdiqlansa, Marg‘ilon uchun yangi mehmonxona emas, tashrifni tunab qolishga aylantiruvchi tayyor paketlar kerak bo‘ladi [8]. PF-87-son Farmonda 2025-yil uchun yangi joylashtirish obyektlari ham belgilangani [3] sababli $K<1$ hududlarda sig‘im qo‘shishdan oldin mavjud sig‘imdan foydalanishni oshirish, $K>1$ hududlarda esa kengaytirish ustuvor bo‘lishi mumkin.

Natijalar turistik majmualarni raqamli platforma asosida boshqarish uchun to‘rtta funksiyani asoslaydi: joylashtirish obyektlarining yagona reyestri; oqim va tunash joyini real vaqtda hisobga olish; yuklamasi past hududlarga yo‘naltiruvchi paketlarni bron qilish; Y, K va Q bo‘yicha monitoring paneli. Ular milliy platformani to‘ldiruvchi hududiy qatlam bo‘ladi [4; 10]. Cheklovlar: tahlil yillik ma’lumotlarga tayanadi va mavsumiylik

baholanmadi; hududiy ko‘rsatkichlar bitta nashrdan olingan va asl hujjat bilan tekshirilishi zarur; manbalar ta’riflari mos kelmasligi mumkin; ko‘rsatilgan tushuntirishlar sabab-oqibatni isbotlamaydi. Keyingi bosqichda oylik va tumanlar kesimidagi ma’lumotlar olinadi, mavsumiylik hisoblanadi va so‘rovnoma o‘tkaziladi.

Xulosa

Farg‘ona viloyatida taklif va talab o‘rtasida uch darajali nomuvofiqlik mavjud: dinamika bo‘yicha (o‘rinlar 2,1 baravar oshgan, mehmonlar 13,4 foizga kamaygan, unumdorlik 36,6 dan 15,0 gacha tushgan), hudud bo‘yicha (mehmonlarning 94,5 foizi uch shaharda, Marg‘ilonda K=0,23) va qamrov bo‘yicha (qayd etilgan mehmonlar tashriflarning 2,4–5,1 foizi). Ilmiy yangilik – bu ko‘rsatkichlarni bir tizimda tahlil qilish va raqamli platformaning monitoring bloki sifatida taklif etishdir.

Tavsiyalar: (1) joylashtirish reyestrini milliy yagona platforma bilan integratsiya qilib, statistika qamrovini oshirish; (2) yangi joylashtirish loyihalarini hududiy muvofiqlik koeffitsiyenti bilan bog‘lash; (3) Marg‘ilon va boshqa K<1 hududlar uchun tunab qolishni rag‘batlantiruvchi paketlar ishlab chiqish; (4) ichki turistlarning xarajati va tunash joyi bo‘yicha muntazam so‘rov o‘tkazish; (5) oylik ma’lumotlar asosida mavsumiylikni baholash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. 2025-yilda O‘zbekistonga 11,7 million nafar turist kelgan. – 16.01.2026. – URL: https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/66309-2025-jilda-zbekistonga-11-7-million-nafar-turist-kelgan-2

2. Turizm sohasida amalga oshirilgan ishlar yuzasidan yil sarhisobi // ferganatourism.uz. – 25.12.2024. – URL: https://ferganatourism.uz/novosti/news_post/turizm-sohasida-amalga-oshirilgan-ishlar-yuzasidan-yil-sarhisobi

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-maydagi “2025–2026-yillarda sayyohlar oqimini keskin ko‘paytirish va turistik xizmatlar ko‘lamini jadal kengaytirish orqali turizmning iqtisodiyotdagi o‘rni va ahamiyatini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-87-son Farmoni. – URL: https://lex.uz/docs/-7531559

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 7-dekabrdagi “Turizm sohasini raqamlashtirish va turistik xizmatlarni yagona platformaga birlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 820-son qarori. – URL: https://lex.uz/docs/7252698

5. Butler R.W. The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources // Canadian Geographer. – 1980. – Vol. 24, No. 1. – P. 5–12.

6. Ritchie J.R.B., Crouch G.I. The Competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective. – Wallingford: CABI Publishing, 2003. – 272 p.

7. Xomidov Q.Q. O‘zbekistonda turistik majmualar faoliyatini boshqaruv samaradorligini oshirish yo‘llari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2023. – № 3. – B. 154–160. – DOI: 10.55439/EIT/vol11_iss3/i16

8. Buhalis D. Marketing the competitive destination of the future // Tourism Management. – 2000. – Vol. 21, No. 1. – P. 97–116.

9. Butler R. Seasonality in tourism: Issues and implications // Seasonality in Tourism / eds. T. Baum, S. Lundtorp. – Oxford: Pergamon, 2001. – P. 5–22.

10. Buhalis D., Amaranggana A. Smart tourism destinations // Information and Communication Technologies in Tourism 2014 / eds. Z. Xiang, I. Tussyadiah. – Cham: Springer, 2014. – P. 553–564.

11. Hirschman A.O. National Power and the Structure of Foreign Trade. – Berkeley: University of California Press, 1945. – 173 p.

12. Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasi. Turizm sohasi ko‘rsatkichlari, 2024-yil (matbuot relizi). – E’lon qilingan sana: 12.08.2025. – URL: https://farstat.uz/uploads/press24/TURIZM-PR-12-2024.pdf